

Maarten 't Hart: od traumatu k humoru - I.

Na Velký knižní čtvrtek, 14. března 2019, vyšla kniha *Osud tažných ptáků nizozemského spisovatele Maartena 't Haarta*. Doslov ke knize se do překladu nevešel, literární.cz ale dostalo exkluzivní povolení tento text Lukáše Vítka publikovat. Vzhledem k délce vyjde doslov rozdělen na dvě části.

Úděl knihy *Osud tažných ptáků* (*Een vlucht regenwulpen*, 1978) nizozemského prozaika, esejisty a biologa Maartena 't Harta [ma:rtən het hart] patří mezi ty pozoruhodnější. Nelze si totiž nevšimnout, že text nese vnošení 1971, přitom však vyšel roku 1978, tedy o celých sedm let později. Co stojí za tímto zpožděním? Autorská nejistota mladého spisovatele, finanční důvody nebo náhoda?

Než se pustíme po stopách vydání *Ptáček*, lze předeslat, že jejich tenáská odezva je exemplárním příkladem marnosti všech kalkulací. Autor ani jeho nakladatel si od vydání románu vůbec, ale vůbec nic neslibovali. A přitom nečekaný úspěch *Ptáček* rozhodně předčil i jejich nejbujnější sny – náklad stíhal náklad, za první rok bylo prodáno 100 000 exemplářů, v roce 2014 't Hart obdržel ocenění za miliontý prodaný výtisk a dnešní suma i s překlady činí astronomických 2 500 000 kusů. Na psychologický román s lyrickými prvky se to téměř rovná zázraku. *Ptáci* by dnes klidně snesli srovnání i s tradičně úspěšnějšími žánry jako fantasy, které formují myslí současných tenášků především. Z jiné strany vzato jako by vzbuzovali dojem, že se umělecká kvalita dá vyřídit, což je jistě kacířská myšlenka, ovšem v dnešním prostředí nelitostné soutěže může dávat naději jiným začínajícím spisovatelům.

Vraťme se však ke skutečnému počátku, tedy k autorovi *Ptáček*. Maarten 't Hart (*1944) se narodil do tradiční, silně reformované kalvinistické rodiny v bývalém rybářském centru Nizozemska, provinčním přístavním městečkem Maassluisu. V jeho pozdějším zaměření na etologii, biologický obor specializovaný na chování zvířat, v němž se vypracoval i přes chudý původ, sehrálo nepochybně důležitou roli dětství strávené v zelinářství 't Hartových prarodičů z matčiny strany v nedalekém Maaslandu, kde si jeho rodiče mohli oddechnout od města a Maarten se jako dítě mohl dosyta vyřádit. Drobná fauna a flóra okolních bahničných struh a poldrů – tedy líni, berušky, ploštice, pulci, znakoplavky, žolci, pijavice, mechovci a vodomilové – ho fascinovala natolik, že se později ve své odborné dizertaci zabýval chováním koljušky říostné, ryby příznačné pro oblast Beneluxu.

't Hartovo umělecké dílo čítá 44 knih, z čehož 16 románů, mnoho povídkových sbírek, esejí a známá monografie o Bachovi, a je úctyhodné i na nizozemské poměry nesmírně produktivních spisovatelů. A nutno podotknout, že není ještě

uzavřeně. Ve vzpomínkové knize *Magdalena* (2015), „románu o matce“, autor popisuje sám sebe jako hyperaktivní dítě. Jak v této knize, tak v autobiografickém milostném románu *As zásnub* (*Verlovingstijd*, 2009) si jeho matka, která jako tvrdí síla prolíná takřka celým Hartovým dílem a reálně se dožila devadesáti dvou let, stěžuje, že Maarten jako malý neváhal v destruktivním zápalu strhnout ze stolu ubrus, jen aby viděl, jak se talíře třísí. Vedle toho napodoboval matku v typicky ženských činnostech jako pletení a vyšívání. Jeden Hartem vyšitý ubrus se dokonce dochoval a dnes tvoří součást expozice v Muzeu písemnictví v Haagu. Potíže s ADHD potomkem však plně ustaly až ve chvíli, kdy malý Maarten rozevřel první, dětskou knihu. Od té doby jeho život nabral neekvaný směr. V šesti letech se rozhodl, že se stane spisovatelem. Hart zpětně odhaduje dle rozměrů Reformované evangelizační knihovny v Maassluisu, že do svých dvanácti let přečetl 5000 knih, tj. dvě knihy denně tempem sto stránek za hodinu. V dělnickém domku Hartových se všeho všudy nacházela jediná kniha, a to Bible, což je pro reformované (tj. protestantské) prostředí vylučující jakoukoli formu zábavy příznačné.

Ortodoxní protestantismus neboli kalvinismus je kulturní fenomén plovem ze Švýcarska a zprostředkovaný z Německa, založený na osobním, avšak veřejně projevovaném vztahu k Bohu, fenomén, který v Nizozemí v 17. století ohroženém záplavami dopadl doslova na úrodnou půdu. Tradice střídmosti, střízlivosti, pracovitosti, ale i poslušnosti vůči autoritě (otec, kazatel), spravedlivosti utrpení a všudypřítomné bázně z představy trestajícího Boha, kdy mezi spásou a zatracením není střední cesty, se v Nizozemsku plně rozvinula zejména v oblastech shrnutých pod označení „biblický pás“, táhnoucí se od severovýchodního Overijsselu přes Veluwe až k jihozápadnímu Zeelandu. Zajímavostí je, že náboženskému rozlepení v Nizozemsku zhruba odpovídá složení půdy: katolíci se usazovali na měkkém písčitém podloží, kdežto kalvinisté snad pro větší houževnatost na tvrdém jílovitém. Do biblického pásu sice Hart v Maassluis geograficky nepatří, mentálně však rozhodně ano. Ze stejného sociálně-kulturního okruhu pak pocházejí nizozemští autoři Jan Wolkers (1925-2007), Franca Treurová (*1979), přeložení i do češtiny, a vedle nich také Jan Siebelink (*1938). Jedná se o svět sám pro sebe, kde kostely místo obrazů svatých nebo křížové cesty zaplňují dekorativně vyvedené biblické citáty svatých o vládní slova, kde bezmála každý protestantský sbor (církve) rozvíjí vlastní teologii ve snaze odlišit se od těch ostatních, tamní věřící v neděli, jež je spjatá s dvěma návštěvami kostela, svatí písňový odpočinek vylučující dokonce i jízdu na kole (čtu k Hartově štěstí nikoli), a kde kazatelé mají odpověď na všechno. Tamnímu myšlenkovému ovzduší stále dominuje konzervativní kreacionismus (evoluční teorie je pro toto prostředí i ve 21. století stále písňovým tabu). Užití písňového času je na místě, protože, i když svět Hartova mládí dávno odvál čas, pokud nepořítáme jeho písňové zvěšování v literatuře, je tento náboženský živel v Nizozemsku činný dodnes, a to navzdory razantní sekularizaci šedesátých let, jež přinesla „odnáboženštění“. Doplme, že nizozemský kalvinismus nikdy na rozdíl od katolicismu neprošel obrozující výhní 2. vatikánského koncilu. Pro nizozemskou společnost je tato tradice známa a uznávaná, a to mnohem více, než jsou sami Nizozemci ochotni připustit (dobře víme, že reflexe národních dějin probíhá velice pozvolna; Nizozemce nyní zamstňuje vypořádávání se s kolonialismem a s ním spojeným otrokářstvím). V Hartově díle se pravidelně vrací motiv, kdy dokonce i (klasická) hudba, v antice vedle vlastní nejnevinnější smyslové potěšení a autorova celoživotní láska, je v rodině Hartových postav inspirovaná jeho vlastními rodiči zakázána coby „hříšné vábení světa“ či „světská marnivost“.

Životní styl spjatý s protestantstvím se projevoval především v oblasti písňové výchovy, s níž se Hart vyrovnává v mnoha svých dílech. (Ano, současný neoliberalismus s sebou přináší přesné operační problémy.) Tak protagonistovi *Asu zásnub*, studentu parazitologie v Leidenu, brání konvenční zábrany nocovat u přítelkyně, u přítelky hry na písňovou flétnu Katje, přestože jejich vztah již dávno není platonický. Musí se s ní nejprve před oženit, aby se zbavil tendence ji skrývat. Navzdory nepřehledně sympatickým rysům společnosti, v němž vyrstval, by se však autor v vztahu k tradiční spiritualitě, od níž se během svých studentských let v liberálním ovzduší na leidské univerzitě distancoval, dal spíše označit za nenávislně láskyplný než jako bytostné zavržení (podobná vášnivost připomene F. Nietzscheho a z operační strany S. Kierkegaard). Snad proto, že Hart náboženské výchově proscené zpřem žalm bezpochyby věřící vedle nezávadných traumat z mládí za cit pro slovo a lásku k hudbě, zbožnou klasickou hudbu nevyjímaje? Poslech sice praktikován nebyl, zato chrámová hudba ano – ke kostelním varhanám měl jakožto pozdější laický varhaník volný přístup. A za cit pro slovo proto, že Hart v otec, jak ho zaznamenává kniha *Pohřební zřizenci* (*De aansprekers*, 1979), dovedl citovat z hlavy celé biblické pasáže i s přesným udáním kapitoly a verše. Tento um je typický pro tzv. laickou kulturu, která místo formálního vzdělání, opírajícího se o moderní vědecký názor, upřednostňuje praktickou moudrost založenou na znalosti Bible. Křesťanskou víru autorovi nakonec v roce 1965 znevrohodnilo vystoupení jednoho ze svatých Jehovových na televizní obrazovce. Od té doby je agnostikem, avšak svérázným. Pro Mluvit o běžném materialismu by bylo nepřesné.

V převážně ironické silně autobiografické povídce „Íkábdova matka“ ze stejnojmenného humorného povídkového souboru, v roce 2017 oceněného Cenou J. M. A. Biesheuvela, líčí autor kalvínskou bohoslužbu, které se na pozvání sám

úřastní coby p?íležitostný varhaník. Je léto a místního pastora má tentokrát zastoupit externí kazatelka Ilonka, jejíž p?íjmení v nizozemštin? navíc ironicky znamená „kn?z“. O?ekávání vyprav??e – 't Harta jsou vysoká. Jenomže naši hrdinové ?elí praktickým problémm. Do kostela nedorazí nikdo krom? paní s dcerou, která – když uvidí, že by jinak byly na mši samy – rad?ji modlitebnu opustí. Kostel zeje prázdnotou, p?ítomná je pouze jeho obsluha: autor–varhaník, kostelnice Anita, kazatelka Ilonka a ?lenka staršovstva, jakési obdoby farní rady. Kazatelka nastolí otázku, zda bohoslužbu v?bec slavit, když není pro koho. Pro její pokračování se do rozpa?itého ticha p?ekvapiv? vysloví sám 't Hart, známý ateistický biolog, „odpadlík od víry“ a autor takových ?lánk? jako „B?h neexistuje“ a „?ábel v bibli“ (opravdu je napsal). Je rozhodnuto, bohoslužba pokračuje. Ilonka káže na starozákonní téma, spisovatel slavnost prokládá Bachem. Ob?ad se celý skví a všichni jeho ?ty?i akté?i si ho tak?íkajíc užívají. Na následném kafi v presbyternu? (v katolictví by se ?eklo sakristii), v níž vyprav??i neujdou p?vaby p?evlékající se Ilonky, se na n?ho kazatelka vytasí s otázkou, jak si má vyložit, že on jako ateista se hraním zbožné hudby podílí na sloužení bohoslužby. Místo odpovědi, již se vyprav?? elegantn? vyhne, se však Ilonka do?ká jen historky o tom, jak si autor musel dávat dostavení?ka s vlastní matkou v lese, protože její druhý manžel jí po smrti 't Hartova otce zakazoval stýkat se s „tím hrozným neznabohem“, jak ho ot?ím sám tituloval. Vážná diskuse o náboženství se m?ní v taška?ici zakon?enou hromadným smíchem. Možná ne?ekan? „?eské“ vyúst?ní?

Položme si Ilon?inu oprávn?nou otázku: Jak je možné, že ?lov?k, který se netají averzí k ur?itému typu k?es?anství a který dokonce neváhá tvrdit, že evangelia jsou historický podvrh, p?estože sám historik není, si v soukromí zpívá žalmy a v kostele zástupn? hraje hudbu na slova „M?j nejmilejší Ježíši“? Ateista pobrukuje si žalmy. Nejsme tu na prahu schizofrenie? Ur?ité vysv?tlení takového rozporu nabídl sám autor: jeho náboženské cít?ní se prý cele p?etavilo do hudby, ?ehož dokladem je i monografie o Bachovi. Psychika je tajemná. A? už je tomu jakkoli, je z?ejmé, že se jedná o rozpor tv?r?í; tv?rce si ho uv?domuje a s gustem ho využije jako nám?t k humorné povídce. Kontroverze kolem institucionalizovaného náboženství nemálo p?isp?ly k autorov? publicit?. Maassluiská náboženská obec se nap?íklad ohradila proti tomu, že 't Hart v knize d?sledn? nedodr?uje psaní po?áte?ního velkého písmena u slova „B?h“. (?eský p?eklad toto pravopisné kolísání zachovává.) Lze uzav?ít, že náboženství je pro 't Harta stále živé téma, s nímž podle Francý Treurové není hotov do dnešních dn?.